

Vesna PETREŠIN

Ground zero – vizije namesto ruševin

Podrtje stolpnic dvojčkov Svetovnega trgovskega centra (WTC) v New Yorku, ki sta bili dominantni silhuete Manhattan in nosilki njegove identitete, je sprožilo vrsto procesov za obnovo prizadetega območja. Za poseg v urbano tkivo na eni najdražjih in najelitnejših lokacij je bil razpisan natečaj, na katerega so povabili mnogo priznanih arhitektov, vzporedno pa potekajo raziskave javnega mnenja in usklajevanje interesov med lastniki zemljišča, planerji ter investitorji. Ne glede na čustveno in politično preobloženost lokacije se ponuja edinstvena priložnost za arhitekturno urbanistično rešitev, ki bi lahko narekovala smernice ter postala zgled za prenovu identitete velemesta.

The destruction of the WTC twin towers in New York, until then the landmark in Manhattan's skyline and bearer of its identity, triggered a series of processes for the renewal of the affected area. To gain ideas for intervention in the urban structure on one of the most expensive and elite sites a competition was organised to which many famous architects were invited, while parallel research of public opinion and negotiations between landowners, planners and investors are being conducted. Despite the emotional and political weight put on the site an exceptional opportunity for architectural and urban design ideas has been offered, one which could dictate trends and become the model for renewal of the identities of cities.

Ground zero
New York
WTC

Ground zero
New York
WTC

1. Svetovni trgovinski center v New Yorku – arhitektura presežkov

Minuro Yamasaki, dvorni arhitekt savdske kraljeve družine, katere glavni izvajalec gradbenih del je – ironično – družinsko gradbeno podjetje Bin Laden, je gradnjo stolpnic dvojčkov v kompleksu Svetovnega trgovskega centra (WTC) končal leta 1972¹. Kompozicijsko, simbolno in tehnično izčiščena arhitektura je postala kontroverzna dominantna newyorške silhuete, znak v pejsažu finančne četrti Manhattan ter simbol cvetočega ameriškega gospodarstva in politične moči. Naziv najvišje stavbe na svetu je stolpnici dvojčkoma že leta 1974 odvezel Sear Tower v Chicagu, vendar je WTC obveljal kot tehnološki čudež: ob izkopu temeljev so material porabili za oblikovanje novega nasipa, ki ga danes poznamo kot Battery Park City. Za gradnjo dvojčkov so porabili 200.000 ton jekla, namestili 43.600 steklenih panelov za okna z avtomatskim čiščenjem, deset glavnih TV in FM anten ter na desetine stranskih, 239 dvigal in 71 tekočih stopnic. Dvojčka sta veljala za največji ameriški hladilnik, saj je

imela naprava za hlajenje zraka kapaciteto 60.000 ton. Inženir Leslie E. Robertson² je pri gradnji dvojčkov za zavetrovanje prvič uporabil sistem prefabriciranih panelnih sten in povezanih stebrov, kar je omogočilo prosto tlorisno zasnovo interierja.

2. Preseganje kolektivne travme

Podrtje simbola potrošniške civilizacije Zahoda je pomenilo bolečo izkušnjo ne le za prebivalce New Yorka. Nestabilnost in spremenljivost, ki smo ju arhitekti propagirali kot bistvena pogoja sodobne družbe in arhitekture, sta kot temeljna pogoja urbanega bivanja dobila nov pomen.

Uničenje arhitekturnih dominant seveda ni nov pojav, saj ga srečujemo v vseh obdobjih in kulturah. V zgodovini se kot temeljni gibalni izmenjujeta obdobji gradnje in uničenja – mnoga mesta po uničenju prenovijo. Primerov je mnogo. Spomnimo se Sarajeva po nedavni vojni, Ljubljane po potresu, Moskve po Napoleonu, Bostona in Chicaga po velikih požarih ali Londona po Hitlerju. Trav-

matične izkušnje, ki so del kolektivnega spomina, so vtikane tudi v evropska mesta. Evropa je po I. in II. svetovni vojni (torej po končanem konfliktu) prenavljala svoja mesta, medtem ko je Amerika pravzaprav sredi konfliktov in skuša ublažiti negativna čustva prebivalcev, kot so strah, žalost in negotovost, v grajeno okolje.

Zgodovinske situacije, v katerih je konflikt postal pogoj urbanega bivanja, so vselej sprožile nove definicije bivanja, celo utopični urbanizem; danes ameriški načrtovalci razmišljajo, ali lahko vse modnejša »arhitektura utrdb« omogoči zadostno (ali vsaj psihološko) varnost kljub povečani trdnosti zgradb. Že samo dejstvo, da je bil urbanizem izvorno domena vojaških specialistov (spominimo se tudi Haussmanove preнове Pariza), odpira vprašanja, do kakšne mere lahko grajeno okolje in urbana prenova organizirata življenje v obdobju kaosa.

V teh dneh so ostanki porušitve megalomanskega kompleksa očiščeni, zato newyorške oblasti kljub lokalnim sporom iščejo najprimernejše rešitve za zapolnitev prostorske in čustvene vrzeli na lokaciji nekdanjega Svetovnega trgovinskega centra.

Nekdanji newyorški župan Rudolph Giuliani meni, da na lokacijo *Ground Zero* ne bi smeli gledati kot na še eno komercialno priložnost, temveč kot na možnost za ustvarjanje monumentalne lepote, kraj kolektivnega spomina, saj je ob pravilnem pristopu mogoče najti prostor za gradnjo ekonomsko uspešnejših programov kjerkoli v mestu.

Arhitekturni kritik Leon van Schaik poudarja, da so monumentalni elementi v mestu, kakršni sta bili nekdanji stolpnici WTC, subtilni pomnik. Novi projekt se mora poglobiti v kolektivni spomin, ne sme pa pustvarjati prejšnjega. Eno ključnih vprašanj se nanaša na tip prostorske konfiguracije, ki ga mora arhitektura vzpostaviti v novem mentalnem prostoru.

Presenetljivo je, da skuša veliko prebivalcev zanikati travmatično izkušnjo in obnoviti stolpnici WTC v prvotni obliki. Ta odziv laične javnosti spominja na razmere na Poljskem, kjer so po II. svetovni vojni vzorno obnovili mestne trge po zgledu stanja iz 16. stoletja, saj so hoteli dokazati, da nemški teror ni zlomil njihove kulturne identitete.

3. Vizije razvoja lokacije Ground Zero

Arhitekturo mesta danes pojmuje kot proces nastajanja fluidnega okolja, v katerem se pod vplivom novih tehnologij in kulturnih sprememb redefinira pojem urbanega bivanja. V tem duhu so v sklopu razstave *Building in the Aftermath: A New World Trade Center: Design Proposals*³ pod vodstvom Roberta Ivyja, urednika revije *Architectural Record*, organizirali posvet o prenovi lokacije WTC in novih konceptov ter realizacij urbanega bivanja v 21. stoletju.

Panelne diskusije v organizaciji Univerze Columbia (*Columbia GSAPP*) so preučile

Slika 1: World Trade Center Plaza pred 11. septembrom 2001

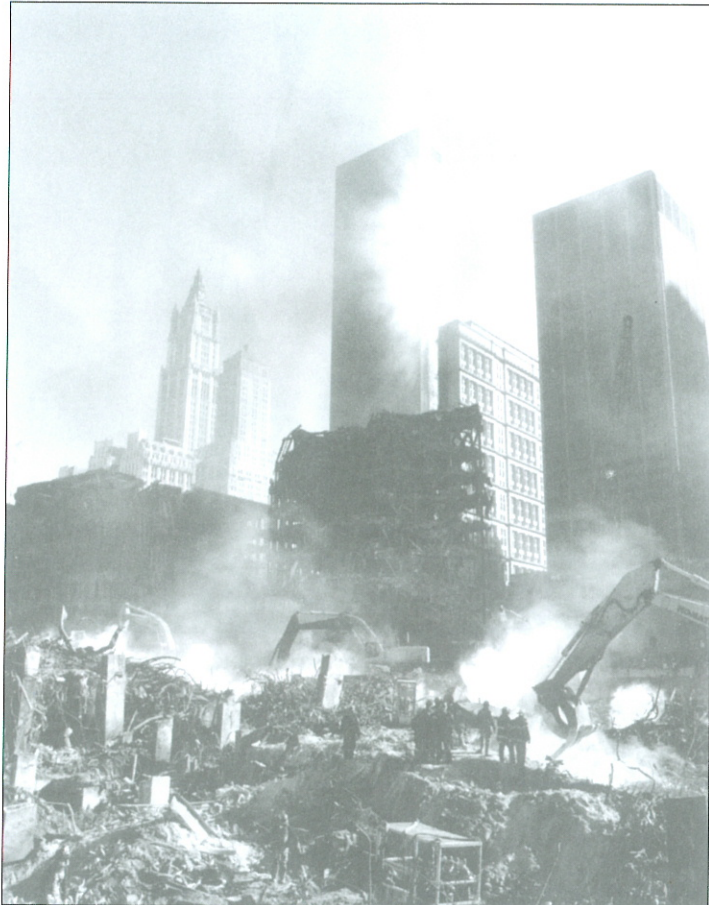
pomen najvišje stavbe v mestu, urbane implikacije podrtja WTC ter infrastrukturne, ekološke in finančne posledice. Pri tem dogodku so sodelovali arhitekti Bernard Tschumi, Liz Diller, Saskia Sassen, Robert A. M. Stern in drugi.

V *National Building Museum* so pripravili predstavitev arhitekturnih vizij *Re-imagining Ground Zero*. Tja je prišla po odmevni razstavi v manhatnski galeriji *Max Protetch*⁴, s katero je bil izpostavljen izjemen socialni, politični, ekonomski in simbolni trenutek, ki naj bi ga arhitekti v dialogu z javnostjo izrabili za oblikovanje predlogov za preureditev občutljive lokacije na Lower East Manhattnu.

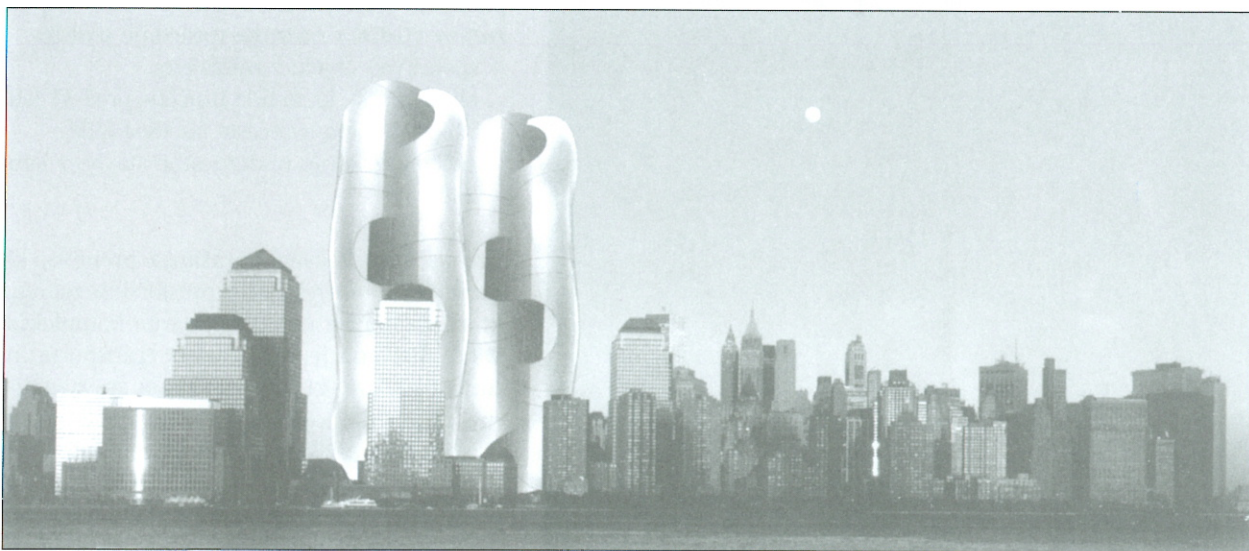
Za kustosa, galerista in zbiralca Maxa Protetcha je bil tragičen dogodek priložnost za obnovo osrednjega dela New Yorka in postavitev monumentalnega arhitekturnega dela. Oseminpetdeset projektov prikazuje različne pristope – od nadomestitve stolpnice z mešano rabo zemljišča pa vse do monumentalnih rešitev, kar je hkrati odziv na septembrske dogodke in prerez mednarodnega stanja arhitekturne refleksije v danem času. Razstavo so sooblikovali Aaron Betsky ter reviji *Architectural Record* in *Architecture*.

K natečaju za novi newyorški WTC so povabili znana pa tudi sveža imena arhitekturne scene. Svoje rešitve so med drugim razstavili Winka Dubbeldam, Greg Lynn, NOX, Hans Hollein, Coop Himmelblau, Steven Holl, Zaha Hadid, Tom Kovac kot edini vabljeni Avstrijec in Slovenec, Frei Otto in Kas Oosterhuis.

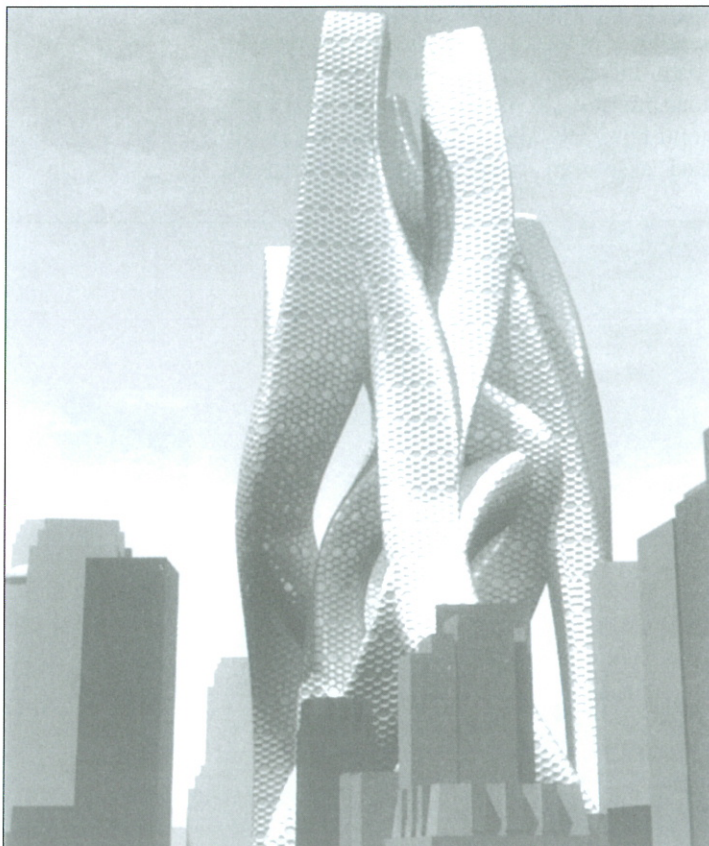
Kako so se arhitekti odzvali na shizofreno situacijo, v kateri so omahovali med zgroženostjo in priložnostjo za novo stvaritev? Njihove predstavitve so bile raznolike tako v pristopu kot v vizualni manifestaciji, saj so bili med eksponati risbe, fotografije, makete,

Slika 2: Stanje na World Trade Center Plaza med sanacijo

Slika 3: Predlog za novi WTC: Asymptote (Hani Rashid); Max Protetch Gallery, 2002

Slika 4: Predlog za novi WTC: NOX; Max Protetch Gallery, 2002

Slika 5: Predlog za novi WTC: Tom Kovac; Max Protetch Gallery, 2002

CAD—modeli in interaktivne predstavitve. Idejni projekti za prenovu Lower East Manhattna lokacijo redefiniirajo v smislu poslovno—stanovanjskih funkcij, transporta in vzpostavljanja dominante v mestnem tkivu. Za čustveno preobteženo lokacijo so bile zanimive dinamične in interaktivne rešitve zlasti nizozemskih arhitektov: studio NOX je za nov tip urbanizma namesto nove stolpnice s kompleksom dvigal; Oosterhuis bi uveljavil ciklično rekonfiguracijo vsebine in karakterja stavbe, Winka Dubbeldam pa fleksibilno mestno četrt, prilagodljivo glede na migracijske vzorce in družbene spremenljivke.

Razstava je bila sicer zelo odmevna, vendar je po drugi strani mnoge razočarala; očitali so ji ekshibicionizem avtorjev, pomanjkanje odnosa do urbanega tkiva in potreb prebivalcev. Nekateri kritiki so jo celo označili za zgrešeno priložnost, saj naj bi jo arhitekti uporabili predvsem za lastno promocijo.

Pravilna je bila tudi ocena arhitekturnega kritika Deyana Sudjica, da prihodnosti lokacije ne bodo ustvarjali vabljeni arhitekti, temveč predvsem prostorski planerji, zavarovalniški agenti in lokalni politiki.

4. Kako naprej?

Na lokaciji *Ground Zero* imata trenutno prednost sanacija in izpopolnitev transportnih sistemov in cestne mreže, skupni korak pa je t. i. tranzitna gradnja, ki predvideva več stanovanjskih in trgovskih funkcij, sicer pa *Lower Manhattan Development Corporation* (LMDC) načrtuje naslednje posege:

- spominski objekt z muzejem
- obnova cest, ki so bile uničene pred 35 leti
- vkopanje dela avtoceste na West Side
- začetek gradnje nadomestne stavbe v letu 2004

Gre za kompleksna vprašanja prenove, ki predvideva tudi reševanje prostorskih zadreg, ki so jih načele nekdanje stavbe kompleksa WTC. Bistvena je vzpostavitev transporta in infrastrukture, ki bo pogojevala vse nadaljnje gradbene posege. Lokacija med naj bi drugim postala dostopnejša pešcem.

Javno mnenje so raziskali z anketo ter mnogimi prispevki za idejno rešitev lokacije, ki so jih oblikovali laiki. V raziskavah javnega

mnenja⁵ so se prebivalci pritoževali nad birokratizacijo prenove, večinoma pa želijo obnovitev dvojčkov ali še bolj monumentalno stavbo. Lokalna uprava je dala rok za šest variantnih predlogov 1. julija, dokončna odločitev pa naj bi bila izdelana do 1. decembra v biroju *Beyer Blinder Belle Architects & Planners LLP*.

Prvi arhitekturni poseg je bila opazovalna platforma, ki jo je oblikovala Liz Diller, vendar zdaj dvomi o pravilnosti postavitve; ogle-di lokacije *Ground Zero* so namreč postali množični.

Med predlogi za prenovo so se največkrat pojavile možnosti gradnje nadomestnega objekta, vnovična postavitev dvojčkov, nekdanjega simbola *par excellence* in dominante newyorške silhuete, ali pa gradnja objekta v bolj človeškem merilu (takšen je na primer Rockefeller Center).

Posegi v ranjeno urbano tkivo bodo preseгли simbolni pomen zgolj spodnjega Manhattan, po vsej verjetnosti pa bodo začrtali tudi arhitekturne smernice. Načrtovalci se zavedajo, da je pomembno ustvariti do uporabnika prijazno okolje, manj obsedeno s formo, ki bo pritegnilo potencialne stanovalce in investitorje ter s tem povečalo ekonomsko uspešnost centra.

Congress for the new urbanism podpira kompaktno rešitev z vključevanjem pešcev in zlitjem spomenika v urbano tkivo; srednje visoki spominski objekti z mrežo trgov naj bi ustvarili meditativno razpoloženje in vnesli ulično vitalnost. Trg, določen z robovi, naj bi nadomestil koncept odprte *plaze*, ki je prej sestavljala bazo stolpnic. Jonathan Rose (*Jonathan Rose & Associates*), član te ustanove, malce nostalgичno razmišlja o popravljaj-nju »zamujene priložnosti« v 60. letih: WTC,

kot ga je postavil Minoru Yamasaki, je v svojem konceptu pojmoval stavbo kot objekt: dve modernistični skulpturi, rastoči iz ravni plaze. Rose skuša v svojih neotradicionalističnih predlogih upravičiti željo meščanov po vzpostavljanju občutka kraja in zanikati pomen modernističnih pristopov do oblikovanja javnega prostora v mestu.

Mnogi newyorški arhitekti in planerji (zlasti v razpravah na *Harvard Graduate School of Design* ter na *MIT- Department of Urban Studies and Planning*) opozarjajo, da se prebivalci velemest ob nevarnosti raje množično zatekajo v t.i. suburbano savano, kar lahko sproži procese razpršitve; v takšnih razmerah bi bilo tedaj vnovično vzpostavljanje dominante v urbanem tkivu manj primerno. V New Yorku se središče že prazni, prebivalstvo pa odhaja v fizično in psihološko manj izpostavljene primestne predele. Ob tem pa še vedno ostaja vprašanje, ali bo ta trend zgolj začasno vplival na transport, način življenja in povečano varnost ali pa bo pustil trajne posledice v urbani formi.

Asist. dr. Vesna Petrešin, univ. dipl. inž. arh.,
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana
E-pošta: vesna.petresin@guest.arnes.si

Opombe:

- 1 Arhitekti lokacije za Svetovni trgovinski center 1, 2, 4, 5, 6: Minoru Yamasaki & Associates; Emery Roth & Sons, P.C.
- 2 Leslie E. Robertson Associates, RLLP (LERA).
- 3 A New World Trade Center: Design Proposals, odprtje 6. 4. 2002 v National Building Museum.
- 4 Razstava A new »World Trade Center«, New York, odprtje 17. 1. 2002 v Max Protetch Gallery.
- 5 Rayman, G. in Bowles, P.: Public Airs Ideas At WTC, anketa 24. 5. 2002.